บทที่ 6

บทสรุป

ราชอาณาจักรไทยเป็นดินแดนที่ได้รับพระพุทธศาสนาจากอินเดีย ซึ่งได้รับคติความเชื่อของอินเดียโบราณไว้เป็นพื้นฐานโดยเฉพาะอย่างยิ่งคติความเชื่อในเรื่องจักรวาลและเทพเจ้าในสรวงสวรรค์ ดังปรากฏในหนังสือเรื่องไตรภูมิพระร่วงหรือไตรภูมิกถา ซึ่งพระเจ้าลิไทแห่งกรุงสุโขทัยทรงนิพนธ์ไว้ ต่อมาในสมัยอยุธยาคติความเชื่อที่สืบทอดมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยในเรื่องจักรวาลวิทยามีวิวัฒนาการไปเป็นเรื่องกษัตริย์คือสมมติเทวราช เมื่อพระราชสมภพถือเป็นเทพอวตาร เรื่องของจักรวาลก่อให้เกิดจินตนาการของช่างอย่างมาก ทำให้มีผลงานที่สร้างสรรค์ออกมาในรูปของศิลปกรรมต่าง ๆ มากมาย ทั้งจิตรกรรมและสถาปัตยกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการสร้างงานศิลปกรรมที่เกี่ยวเนื่องต่อพระมหากษัตริย์ ด้วยคติความเชื่อที่ว่าจักรวาลนั้นมีเขาพระสุเมรุเป็นประธานเป็นที่ตั้งแห่งเมืองไตรตรึงส์ หรือสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ที่ประทับของพระอินทร์ทรงเป็นเทพเจ้าที่เก่าที่สุดในศาสนาพราหมณ์ คู่กับพระพรหม พระอินทร์เป็นผู้รักษาโลกและคอยช่วยเหลือความเดือดร้อนของโลก ผสมกับความเชื่อในเรื่องคติเทวราช กับทั้งยังเชื่อว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นเทพเจ้าที่ได้อุบัติมาจากสวรรค์ เพื่อช่วยเหลือมนุษยชาติให้พ้นจากความทุกข์ยาก

ตามคติเทวราชนั้นเชื่อว่าพระมหากษัตริย์เป็นพระอิศวรหรือพระนารายณ์แบ่งภาคมาบำรุงโลก ให้ความคุ้มครองอาณาประชาราษฎร์ให้อยู่เย็นเป็นสุข ส่วนตามคติความเชื่อทางพุทธศาสนาสมัยดั้งเดิมถือว่าพระมหากษัตริย์ ทรงเป็นธรรมราชาซึ่งทรงไว้ซึ่งทศพิธราชธรรมและกอรปด้วยพระบุญญาธิการ เมื่อสวรรคตแล้วจะไปเป็นเทพสูงสุดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ซึ่งสถิตอยู่เหนือยอดเขาพระสุเมรุ คติทางพุทธศาสนาสมัยหลังเชื่อว่าพระมหากษัตริย์เป็นพระอนาคตพุทธเจ้าหรือพระโพธิสัตว์ซึ่งจะบังเกิดเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในภายภาคหน้า ลักษณะภาวะหรือฐานะขององค์พระมหากษัตริย์หรือที่ผสานกันอยู่ทางพุทธและทางพราหมณ์นี้ ปรากฏให้เห็นได้ตั้งแต่ครั้งแผ่นดินกรุงศรีอยุธยาสะท้อนอยู่ในพระนามที่ถวายต่อองค์พระมหากษัตริย์ เช่นตามคติพราหมณ์ศิวเวทถือว่าพระศิวะแบ่งภาคลงมาเป็นพระเจ้าแผ่นดิน จึงเอานามพระอิศวรมาถวาย เช่น พระนเรศวร พระปรเมศวร คติพราหมณ์วิษณุเวทถือว่าพระวิษณุหรือพระนารายณ์แบ่งภาคมาเป็นพระเจ้าแผ่นดิน จึงเอาพระนามพระนารายณ์มาถวาย เช่นพระรามาธิบดี พระนารายณ์มหาราช คติพุทธศาสนาถือว่าพระเจ้าแผ่นดินเป็นพระโพธิสัตว์ซึ่งจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า จึงเอาพระนามของพระพุทธเจ้ามาถวาย เช่นพระบรมไตรโลกนาถหรือ ถวายพระนามเป็นเทพสูงสุด

ในพุทธศาสนา เช่น พระอินทราชา เป็นต้น ดังนั้นจะเห็นได้ว่ามีความพ้องกันอยู่ในระหว่างทั้งสองคติทั้งพุทธและพราหมณ์ พระที่นั่งไพศาลทักษิณเป็นพระที่นั่งในหมู่พระมหามณเฑียร ที่มีความสำคัญมากองค์หนึ่งในพระบรมมหาราชวัง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรด ฯ ให้สร้างขึ้นในตำแหน่งเดิมของพระมหามณเฑียรชั่วคราว เมื่อครั้งทรงปราบดาภิเษกเป็นพระปฐมกษัตริย์แห่งพระราชวงศ์จักรี ความสำคัญของพระที่นั่งองค์นี้คือใช้เป็นที่สำหรับเป็นพระราชพิธีมณฑลในการประกอบพระราชพิธีที่สำคัญที่สุดในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 2 จนถึงรัชกาลปัจจุบัน โดยใช้พระที่นั่งองค์นี้ประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ ได้แก่ การรับการถวายน้ำอภิเษก รับการถวายสิริราชสมบัติ รับเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ เครื่องบรมราชาภรณ์ เครื่องบรมราชูปโภค พระแสงอัษฎาวุธ ตลอดจนการรับนพปฎลมหาเศวตฉัตร

ต่อมาในรัชกาลที่ 3 คติความเชื่อเกี่ยวกับจักรพรรดิราชาได้รับการดูแลเอาพระทัยใส่เป็นอย่างมาก พระองค์โปรดให้ออกนามพระที่นั่งในหมู่พระมหามณเฑียรซึ่งแต่เดิมมิได้มีนามบัญญัติไว้ โดยโปรด ฯ ให้ออกนามพระที่นั่งที่ใช้เป็นที่ประทับว่า จักรพรรดิพิมาน พระที่นั่งหลังขวาง 11 ห้องว่าไพศาลทักษิณ และพระที่นั่งท้องพระโรงว่า อมรินทราวินิจฉัยมไหศูพิมาน จะเห็นได้ว่าความหมายของนามพระที่นั่งนั้นสื่อถึงความหมายของสวรรค์ของพระอินทร์ หรือเขาพระสุเมรุนั่นเอง[3] ประกอบกับการที่พระองค์ทรงโปรด ฯ ให้เขียนภาพจิตรกรรมภายในพระที่นั่งไพศาลทักษิณเป็นเรื่องเกี่ยวกับสวรรค์และแสดงถึงความสำคัญของเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ในศาสนาพุทธ ได้แก่ พระอินทร์(แสดงภาพจิตรกรรมผนังด้านนอกทางเข้าพระที่นั่งไพศาลทักษิณและภาพอดีตชาติของพระอินทร์ในตอนที่เป็นมฆะมาณพในผนังด้านทิศใต้)กับเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ในศาสนาพราหมณ์หรือฮินดูอันได้แก่พระอิศวร อีกทั้งยังประกอบด้วยเทพเจ้าองค์อื่นในศาสนาฮินดูเป็นส่วนประกอบ ได้แก่ พระอุมามเหศวร พระนารายณ์ปางต่าง ๆ (พระนารายณ์ทรงครุฑ,พระนารายณ์ประจำสถาน,พระนารายณ์บรรทมสินธุ์)พระพรหมทรงหงส์,พระขันธกุมารทรงนกยูงและพระอิศวรในปางต่าง ๆ

จิตรกรรมที่ปรากฏภายในพระที่นั่งไพศาลทักษิณสะท้อนถึงคติความเชื่อที่ผสานกันอยู่ทั้งพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ โดยจิตรกรรมส่วนบนเหนือพระทวารและพระบัญชรภายในพระที่นั่งแสดงถึงภาพพระอิศวรเทพผู้ยิ่งใหญ่ในศาสนาพราหมณ์ กับเรื่องราวอดีตชาติของพระอินทร์ในตอนที่เสวยพระชาติเป็นมฆะมาณพโดยกิจกรรมที่มฆะมาณพกระทำสร้างบุญกุศลจนอานิสงค์ผลบุญส่งให้ไปจุติเป็นพระอินทร์ปกครองสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ การแสดงภาพจิตรกรรมในส่วนนี้เป็นภาพเล่าเรื่อง แต่เจนตนาที่แท้จริงของศิลปินหรือช่างมิได้ต้องการเล่าเรื่องราวความเป็นไปทั้งหมดแต่ต้องการยกเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นเพื่อเป็นการประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษก

ให้มีความสมบูรณ์ ทั้งนี้เนื่องจากพระที่นั่งองค์นี้เป็นพระที่นั่งสำคัญในหมู่พระมหามณเฑียรที่ใช้เป็นพระราชพิธีมณฑล ในการประกอบขั้นตอนพิธีที่สำคัญที่สุดในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก อันได้แก่การรับน้ำอภิเษก และการรับการถวายเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ ฉะนั้นภาพจิตรกรรมจึงเป็นส่วนในการเสริมสร้างบรรยากาศของพระราชพิธีเพื่อให้ทรงความศักดิ์สิทธิ์โดยการจำลองพระที่นั่งไพศาลทักษิณให้เป็นดินแดนแห่งสรวงสวรรค์ อัญเชิยเทพทั้งหลายมาเป็นสักขีพยานในการสถาปนาสมมติเทวราชพระองค์ใหม่ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก

การนับถือพระอิศวร และพระอินทร์ในฐานะสมมติเทพราชนั้น ปรากฏหลักฐานว่ามีการปะปนกันระหว่างพระอิศวรกับพระอินทร์ ตั้งแต่ในสมัยอยุธยา

พระอินทร์นั้นทรงเป็นเทพเจ้าที่สูงสุดในพุทธศาสนาที่คอยเป็นพุทธมามกะองค์อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาและทรงเป็นเจ้าแห่งเขาพระสุเมรุอีกทั้งยังเป็นเทวกษัตริย์ปกครองสวรรค์ในชั้นสวรรค์ดาวดึงส์แต่ก็มีอำนาจครอบคลุมไปในทุกภพและภูมิของโลก ด้วยคุณสมบัติของพระอินทร์นั้น ในทางศาสนาพุทธถือเป็นตำแหน่งสำหรับผู้ที่ประกอบบุญกุศลมาก ๆ ผลบุญกุศลจะส่งให้ไปจุติเป็นพระอินทร์ ในภาพจิตรกรรมภายในพระที่นั่งโดยเริ่มจากภาพจิตรกรรมด้านนอกของพระที่นั่งไพศาลทักษิณ ภาพจิตรกรรมนี้อยู่บริเวณทางเข้าของพระที่นั่ง ฯ แสดงภาพพระอินทร์ในตอนราชาภิเษกขึ้นเป็นสมเด็จพระอมรินทราธิราช ในตำแหน่งเทวกษัตริย์แห่งสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ส่วนจิตรกรรมภายในพระที่นั่ง ด้านทิศใต้นี้แสดงภาพกิจกรรมของมฆะมาณพ(อดีตชาติของพระอินทร์)และสหายในบางตอนที่เป็นเหตุการณ์สำคัญ อาทิ การปัดกวาดเช็ดถูศาลาที่พักคนเดินทาง จนถึงนายบ้านโกธรมฆะมาณพและสหายที่ขัดผลประโยชน์ของตน จนไปเท็จทูลพระราชาให้เข้าพระทัยผิด ส่งช้างมาไล่เหยียบ ภาพช้างที่กำลังไล่เหยียบบุรุษ 3 คน นั้น แสดงเป็นภาพช้างพลายเผือกที่มีเทพ 26 องค์คุ้มครองนั้น อยู่ในตำแหน่งตรงข้ามกับภาพจิตรกรรมภาพพระอิศวร(ผนังด้านทิศเหนือ) ตามความหมายนั้นน่าจะมีความหมายถึง 2 นัย คือ

1.เป็นตัวละครในชาดกเรื่องมฆะมาณพ ซึ่งต่อมาจะได้ร่วมผลบุญกับมฆะมาณพจนได้บังเกิดเป็นช้างเอราวัณราชพาหนะคู่กับพระอินทร์

2.ช้างแก้วในความหมายของความเป็นพระมหาจักรพรรดิ

นอกจากนี้แล้วยังแสดงถึงความรื่นรมย์ในส่วนที่มฆะมาณพและสหายได้ร่วมกันพัฒนาหมู่บ้านให้น่าอยู่ สร้างสวน ปลูกต้นไม้ให้ความร่มรื่น ภาพในส่วนนี้อาจจะตีความหมายถึงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ซึ่ง ในไตรภูมิได้กล่าวถึงอุทยาน และสระโบกขรณีที่บังเกิดขึ้นจากอานิสงส์ของภรรยาของมฆะมาณพที่ได้ร่วมสร้างบุญ ในภาพจิตรกรรมนี้แสดงภาพต้นไม้ชนิดหนึ่งที่มีลักษณะพิเศษว่าต้นไม้อื่น ๆ กล่าวคือมีใบสีแดงและเป็นที่ชื่มชมนิยมของคนทั่วไป ต้นไม้นี้น่าจะหมายถึงต้นปาริชาติหรือต้นทองหลาง ซึ่งเป็นต้นไม้วิเศษประจำสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ที่มีคุณสมบัติพิเศษ

คือเมื่อดมแล้วจะสามารถระลึกชาติได้ ก่อนที่จะจบผนังด้านนี้ขอกล่าวถึงภาพจิตรกรรมผนังด้านทิศตะวันออกของพระที่นั่งก่อนเนื่องจากจะเป็นเหตุการณ์ที่ต่อเนื่องกันกล่าวคือเป็นตอนที่มฆะมาณพได้กระทำบุญกุศลครั้งสูงสุดของมฆะมาณพครอบครัวและสหาย โดยการสร้างศาลาที่พักคนเดินทาง สร้างสระ สวน กิจกรรมดังกล่าวนี้นับได้ว่าเป็นการกระทำบุญครั้งยิ่งใหญ่ของมฆะมาณพ ภรรยา และสหาย อานิสงส์จากการกระทำดังกล่าว ส่งให้ไปจุติร่วมกันในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เมื่อพิจารณาภาพจิตรกรรมในตอนนี้ร่วมกับพระราชพิธีบรมราชาภิเษกแล้ว พบว่าในส่วนของด้านตะวันออกของพระที่นั่งเป็นที่ประดิษฐานของพระที่นั่งอัฐทิศอุทุมพรราชอาสน์ ภายใต้พระบวรเศวตฉัตร ซึ่งใช้ในขั้นตอนพิธีทรงรับน้ำอภิเษก ซึ่งน้ำนั้นได้มาจากการพลีกรรมตักจากสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในราชอาณาจักรทั้ง 8 ทิศ โดยราชบัณฑิตเป็นผู้ถวายน้ำอภิเษก ต่อมาในรัชกาลที่ 9 ให้ผู้แทนราษฎรเป็นผู้ถวายแทน โดยจะทำการถวายเวียนแต่ละทิศจนครบ 8 ทิศ หรือแปดเหลี่ยมของพระที่นั่งอัฐทิศ การถวายน้ำอภิเษกนั้นเปรียบได้กับการรับพระราชอำนาจจากปวงชน นับได้ว่าเป็นพระราชกรณียกิจครั้งสำคัญที่สุด กล่าวคือการรับพระราชอำนาจสิทธิขาดจากพสกนิกรทั่วแผ่นดิน เมื่อเปรียบเทียบกับภาพจิตรกรรมทางด้านทิศตะวันออกนี้ก็นับได้ว่าเป็นกิจกรรมที่มฆะและสหายได้ประกอบบุญกุศลครั้งสูงสุดก่อนที่จะได้เสวยพระชาติเป็นพระอมรินทราธิราช ต่อจากนี้จึงถึงตอนสุดท้ายของผนังด้านทิศใต้แสดงถึงตอนหมดอายุขัยของมฆะมาณพ จากนั้นเมื่อไปศึกษาถึงภาพจิตรกรรมด้านทิศตะวันตกน่าจะหมายถึงการอภิเษกและการเฉลิมฉลองหลังจากที่มฆะมาณพสิ้นภพแล้ว ไปจุติเป็นสมเด็จพระอมรินทราธิราชในฐานะเทวกษัตริย์ แสดงภาพจิตรกรรมคือ สตรีนั่งบนแท่น 3 คน ถัดมามีภาพบุรุษอีก 3 คน นั่งอยู่ด้านข้าง เบื้องหน้ามีคนตรีมโหรสพ มีการฟ้อนรำของเหล่าสตรีนางใน เมื่อนำภาพนี้มาศึกษาเทียบเคียงกับพระราชพิธีบรมราชาภิเษกในขั้นตอนที่ต่อจากการรับน้ำอภิเษกที่พระที่นั่งอัฐทิศอุทุมพรราชอาสน์แล้วทรงเสด็จไปทรงรับเครื่องราชกกุธภัณฑ์ที่พระที่นั่งภัทรบิฐ ซึ่งกางกั้นด้วยพระนพปฎลมหาเศวตฉัตรประดิษฐานทางด้านทิศตะวันตก (ซึ่งตรงกับภาพจิตรกรรมนี้) ความหมายของการรับเครื่องราชกกุธภัณฑ์นี้แสดงถึงคติความเชื่อที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นเทพเจ้าที่ทรงฤทธานุภาพเสด็จมาจากสวรรค์เพื่อทรงอำนวยความสุขและขจัดทุกข์เข็ญแก่มวลมนุษย์ หรืออีกความหมายหนึ่งของเครื่องราชกกุธภัณฑ์ในตำราปัญจราชาภิเษกได้สื่อความหมายเกี่ยวกับพระอินทร์ และศูนย์กลางของจักรวาลคือเขาพระสุเมรตามคติความเชื่อของไทย มีข้อควรสังเกตุประการหนึ่งคือในภาพจิตรกรรมไม่ได้แสดงภาพพระอมรินทราธิราชไว้ด้วย จะมีก็เพียงแต่ส่วนประกอบภาพคือพระชายา 3 พระองค์ที่ได้ร่วมจุติกับพระอินทร์ และพระสหายอีก 30 องค์ (แสดงภาพแทนด้วยบุรุษ 3 คนในภาพ) กับบรรยากาศการเฉลิมฉลองการฟ้อนรำและบรรเลงมโหรสพ ดังนั้นเมื่อนำภาพจิตรกรรมในด้านตะวันตกกับการประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกในขั้นตอนรับเครื่อง

เบญจราชกกุธภัณฑ์ที่พระที่นั่งภัทรบิฐที่กางกั้นด้วยพระนพปฎลมหาเศวตฉัตรมาประกอบกัน นั้นก็หมายถึงความสมบูรณ์ที่สุดทั้งภาพจิตรกรรมและพระราชพิธีที่ปรากฏในขณะที่ทรงประกอบพิธี กล่าวคือองค์พระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่ที่ทรงประกอบพระราชพิธี ก็คือสมเด็จพระอมรินทราธิราชที่จะเป็นส่วนประกอบภาพจิตรกรรมให้ภาพมีความสมบูรณ์ที่สุด ในส่วนพระราชพิธีบรมราชาภิเษกในขั้นตอนนี้ก็น่าจะหมายถึงการที่ทรงเป็นสมมติเทพโดยสมบูรณ์ในพระนามของพระอมรินทราธิราช ทั้งนี้จะมีส่วนของภาพจิตรกรรมกับพระนพปฎลมหาเศวตฉัตรเป็นตัวประกอบเรื่อง

ส่วนภาพจิตรกรรมภายในพระที่นั่งไพศาลทักษิณนั้น สามารถกล่าวได้ว่าแสดงภาพจิตรกรรมที่สื่อความหมายเกี่ยวกับองค์สมมุตเทพในพระนามของเทพทั้ง 2 พระองค์ เช่นกัน พบว่าพระอินทร์มีบทบาทหน้าที่ในการเสริมความศักดิ์แห่งพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ในขณะเดียวกัน ก็แสดงภาพพระอิศวรที่ผนังด้านทิศเหนือ ประกอบด้วยภาพที่แสดงถึงบรรยากาศที่น่าจะหมายถึงเขาไกรลาส ทั้งนี้โดยการแสดงแสดงภาพนกทัณฑิมาและกินรีแม่ลูก(รูปที่ 33)ในบริเวณใกล้กับพระอิศวร(รูปที่ 27) ซึ่งหมายถึงบริเวณป่าหิมพานต์ที่อยู่ ณ เชิงเขาพระสุเมรุนั้นได้อนุโลมเป็นเครื่องประกอบของเขาไกรลาส เมื่อเกิดคติความเชื่อว่าเขาพระสุเมรุและเขาไกรลาสเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพราะมีหน้าที่เป็นศูนย์กลางของจักรวาลเช่นเดียวกัน คติส่วนใหญ่ของศาสนาพราหมณ์เป็นเรื่องที่ศาสนาพุทธรับมาแล้วแต่โบราณกาล โดยเฉพาะที่ยอมรับพระอินทร์เป็นเจ้าแห่งเหล่าเทพ แต่ก็มีหลักฐานและร่องรอยการยกย่องพระศิวะและพระวิษณุอันเป็นปรากฏการณ์รุ่นหลังในศาสนาพราหมณ์ที่เข้ามามีบทบาทต่อราชสำนักในบางช่วงและบางเวลา ด้วยพระอิศวรและทรงเป็นเทพผู้ยิ่งใหญ่ในศาสนาพราหมณ์และทรงเป็นเจ้าแห่งเขาไกรลาส ทรงเป็นเทพเจ้าผู้ทรงความยิ่งใหญ่และทรงฤทธานุภาพ น่าจะเป็นการสื่อความหมายถึงการการเป็นสมมติเทพของพระมหากษัตริย์ ว่าเป็นภาคหนึ่งของพระอิศวรด้วย ในสมัยรัตนโกสินทร์ขั้นตอนหนึ่งพระราชพิธีบรมราชาภิเษกในรัชกาลที่ 1 ได้กล่าวถึงการสรรเสริญเขาไกรลาสไว้ในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 ต่อมาในสมัยรัชกาลที่4 ได้เพิ่มความชัดเจนยิ่งขึ้นโดยการเพิ่มเติมในขั้นตอนประกาศเทวดาในพระราชพิธี ในขั้นตอนก่อนการรับการถวายเครื่องราชกกุธภัณฑ์ พระราชครูว่ายพระเวทย์สรรเสริญไกรลาส เชิญพระอิศวรเสด็จจากเขาไกรลาสให้มาสถิตที่องค์พระมหากษัตริย์ นอกจากนี้ส่วนที่สอดรับกับคติความเชื่อนี้อีกประการหนึ่งคือใต้ภาพจิตรกรรมพระอิศวรนี้เป็นพระทวารเทวราชมเหศวร พระทวารนี้เป็นพระทวารเฉพาะพระมหากษัตริย์ทรงผ่านไปสู่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ฯ ผ่าน เพื่อออกมหาสมาคม ในขั้นตอนต่อจากการกระทำพิธีบรมราชาภิเษกในพระที่นั่งไพศาลทักษิณ ในขณะที่พระมหากษัตริย์ทรงเสด็จพระราชดำเนินผ่านพระทวารนี้ก็เปรียบเสมือนว่าพระองค์ก็คือองค์มเหศวร หรือพระอิศวร

นั่นเอง แต่ในขณะเดียวกันเมื่อทรงออกมหาสมาคมในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ฯ พระองค์ก็คือพระอินทร์ ด้วยเนื่องจากนามพระที่นั่งก็บ่งอยู่แล้วว่าเป็นท้องพระโรงของพระอินทร์

ในขณะเดียวกันพระราชพิธีในขั้นตอนนี้พระราชครูก็มีการร่ายเวทย์รสรรเสริญเขาไกรลาสอัญเชิญพระอิศวรมาสถิตในองค์พระมหากษัตริย์ และการที่ทรงใช้พระทวารเทวราชมเหศวรเป็นพระทวารในการเสด็จออกมหาสมาคม นั้นก็ย่อมจะหมายถึงว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นสมมติเทพในพระนามของพระอิศวร แต่ทั้งนี้การที่ทรงออกมหาสมาคมที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ฯ กับการประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ภาพจิตรกรรมที่ปรากฏในพระที่นั่งไพศาลทักษิณ และพระนามพระที่นั่งในหมู่พระมหามณเฑียร นั้นก็หมายร่วมถึงการที่พระองค์ทรงเป็นสมมติเทวราชในนามของพระอินทร์ด้วยเช่นเดียวกัน

จิตรกรรมส่วนล่างระหว่างพระบัญชรและพระทวารนั้นแสดงภาพเกี่ยวกับเทพในศาสนาพราหมณ์หรือฮินดู และภาพจิตรกรรมบันทึกเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์

การแสดงภาพจิตรกรรมในส่วนนี้ให้ความสำคัญต่อภาพเทพเจ้าในศาสนาฮินดู โดยแสดงภาพไว้ที่ผนังทางทิศเหนือทั้งหมด 10 ภาพ ได้แก่

1.พระนารยณ์ทรงครุฑ (รูปที่ 44)

2.อุมามเหศวร (พระอิศวรและพระนางอุมาทรงโคนนทิ) (รูปที่ 45)

3.พระนางลักษมี (รูปที่ 46)

4.พระนารายณ์ประจำสถาน (รูปที่ 47)

5.พระพรหมทรงหงส์ (รูปที่ 48)

6.พระขันธกุมารทรงนกยูง (เทพเจ้าแห่งสงคราม) (รูปที่ 49)

7.พระปรเมศวรปราบมูลาคนี(รูปที่ 50)

8.พระนารายณ์ยืนจำสถาน(รูปที่ 51)

9.พระปรเมศวรปราบอุงคุพรหม(รูปที่ 52)

10.พระนารายณ์ยืนจำสถาน(รูปที่ 53)

ผนังด้านทิศตะวันออกแสดงภาพดังนี้

1.แม่โพสพ (รูปที่ 39)

2.ภาพพระอิศวรประทับบนบัลลังก์(รูปที่ 43)

ผนังด้านทิศตะวันตกแสดงภาพดังนี้

1.พระนารายณ์บรรทมสินธุ์(รูปที่54)

2.พระพลเทพ (รูปที่ 59)

การนำภาพเหล่าเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์หรือฮินดูมารวมกันในที่นี้น่าจะมีความหมายเกี่ยวเนื่องสอดคล้องกับจิตรกรรมส่วนบน ซึ่งต้องการจำลองดินแดนแห่งสรวงสวรรค์เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เป็นการอัญเชิญเทพเจ้าทั้งหลายรวมเป็นสักขีพยานในการกระทำพิธีอันศักดิ์สิทธิ์นี้เพื่อความเป็นสิริมงคลและช่วยคุ้มครองรักาองค์พระมหากษัตริย์ให้ทรงพระเจริญในสิริราชสมบัติ ทั้งนี้ในสมัยอยุธยาในรัชกาลของพระเจ้าปราสาททองทรงโปรดให้มีพระราชพิธีอินทราภิเษกและพระราชพิธีลบศักราช ในพระราชพิธีทั้งสองดังที่กล่าวมีการอัญเชิญเหล่าเทพเจ้าพราหมณ์หรือฮินดูร่วมเป็นสักขีพยาน จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ในรัชกาลที่ 1 ทรงให้มีการประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกแบบเต็มตำราขึ้นอีกครั้งที่พระที่นั่งอินทราภิเษก ในพ.ศ.2328 ในครั้งนั้นพระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ 1 ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ได้กล่าวถึงเรื่องพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ได้กล่าวถึงการเชิญเทพเจ้าในการร่วมเป็นสักขีพยานแห่งพระราชพิธีอันศักดิ์สิทธ์ ต่อมาในรัชกาลที่ 4 ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก โปรด ฯให้มีพิธีประกาศเทวดา โดยมีความตอนนี้เป็นการอัญเชิญเหล่าเทพเจ้าในศาสนาฮินดูเพื่อรวมเป็นสักขีพยานด้วยเช่นนั้น จะเห็นได้ว่าความเชื่อความศรัทธาในเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์หรือฮินดูนั้นมีมาอย่างมั่นคงและนานแล้ว ประเพณีในราชสำนักก็มักจะเป็นพระราชพิธีแบบพุทธผสมพราหมณ์ประกอบกับความนิยมในสมัยรัชกาลที่ 3 ที่โปรดให้นำให้นำภาพเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์มาประดับในอาคารศาสนสถาน เช่นที่ผนังหลังบานประตู/หน้าต่าง วัดสุทัศนเทพวราราม
และที่วัดบวรสถานสุทธาวาส

ส่วนภาพจิตรกรรมแสดงภาพเทพเจ้าในศาสนาฮินดูที่เกี่ยวกับการเกษตรกรรมหรือความอุดมสมบูรณ์ ได้แก่พระแม่โพสพ(รูปที่ 39)และพระพลเทพทรงถือคันไถ(รูปที่ 59) อยู่ในตำแหน่งทางเข้าประดับเป็นภาพแรกของผนังด้านสกัดของผนังด้านทิศตะวันตกและตะวันออกตามลำดับ แสดงภาพพระแม่โพสพและพระพลเทพไว้ที่นี้น่าจะหมายถึงการรวมของเหล่าเทพเจ้าในศาสนาฮินดู แต่ในลักษณะเทพชั้นรองที่มีในสำคัญมากในฐานะที่ประเทศเราเป็นประเทศเกษตรกรรมพลเมืองส่วนใหญ่มีอาชีพทางการเกษตร ประเพณีในราชสำนักที่สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญแห่งการเกษตรกรรมได้แก่ พระราชพิธีพืชมงคลและจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ดังนั้นการนำภาพทั้งสองมาประดับไว้ในพระที่นั่งจึงน่าจะมีความหมายรวมถึงการอัญเชิญเทพเจ้าในการเป็นสักขีพยาน เพื่อความสุขสวัสดี ความเป็นศิริมงคลและความอุดมสมบูรณ์ให้เกิดขึ้นในแผ่นดิน ยังสะท้อนให้เห็นความสำคัญในการบำรุงขวัญของประชาชน

ภาพบันทึกเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ ประกอบด้วยภาพกิจกรรมการเลี้ยงภัตตาหารพระภิกษุภายในอาคารบริเวณหน้าพระบรมมหาราชวังและภาพพุทธสถานแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3(พระอุโบสถวัดราชโอรสฯ ?)ประดับอยู่ในผนังด้านสกัดทิศตะวันตกและตะวันออก

ตามลำดับ ภาพจิตรกรรมทั้งสองภาพนี้มีลักษณะเนื้อหาของเรื่องที่ต่างไปจากกลุ่มจิตรกรรมในพระที่นั่งไพศาลทักษิณที่กล่าวมาแล้ว สันนิษฐานว่าภาพทั้งสองนี้คงจะมาเขียนเพิ่มเติมในสมัยรัชกาลที่ 4 ไปแล้ว เนื่องจากในภาพจิตรกรรมที่แสดงกิจกรรมการถวายภัตตาหารบริเวณหน้าพระบรมมหาราชวังนั้น แสดงภาพซุ้มประตูวังเป็นแบบยอดปรางค์ ซึ่งซุ้มประตูวังในลักษณะเช่นนี้ได้รับการแก้ไขในรัชกาลที่ 4 โดยได้ถ่ายแบบมาจากประตูพระราชฐานชั้นกลางของพระราชวังหลวงที่พระนครศรีอยุธยา

สรุปได้ว่าภาพจิตรกรรมภายในพระที่นั่งไพศาลทักษิณ ที่เป็นส่วนประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษก สื่อถึงความหมายขององค์สมมติเทพของพระมหากษัตริย์ ในพระนามของพระอินทร์เทพเจ้าที่สูงสุดในพุทธศาสนา ประกอบกับความเป็นเจ้าแห่งเขาพระสุเมรุและเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต อีกทั้งยังทรงเป็นเทวกษัตริย์ซึ่งนับได้ว่าเป็นคุณลักษณะที่สำคัญในการประกอบพิธีสถาปนาสมมติเทวราชพระองค์ใหม่ ผสมผสานกับความเชื่อในพระอิศวรเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ในศาสนาพราหมณ์เจ้าแห่งเขาไกรลาส จึงนับได้ว่าการสถาปนาพระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่ให้เป็นสมมติเทพ ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกนั้น พระองค์จึงเปรียบเสมือนเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ทั้งสองพระองค์ คือพระอินทร์กับพระอิศวร นั้นจึงเป็นการแสดงถึงความเป็นใหญ่ในทั้งศาสนาพุทธและพราหมณ์

เป็นที่น่าสังเกตุว่าบทบาทของพระนารายณ์ในจิตรกรรมชุดนี้และในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกมีอยู่น้อยมาก ทั้ง ๆ ที่อยู่ในสมัยราชวงศ์จักรี เรื่องนี้อยู่นอกขอบเขตในการศึกษา แต่น่าจะค้นคว้าสืบสวนต่อไป.